

Akikre átragadt a székesegyház-építő láz

A Válasz-szerkesztő Sárközi György erdélyi munkatársai

1. Németh László 1933. október 29-től közel egy hétig Gulyás Pál vendége volt Debrecenben. A reformáció napján itt dolgozta ki a *Debreceni Kátét*, a harmincévesek reformmozgalmának programját. Jancsó Béla amint a *Tanu* 7. – 1934 februári – számában elolvasta a kátét, ráérez annak korszakos jelentőségére, és részleteket ad közre az *Erdélyi Fiatalokban*.¹ A kolozsvári értelmiségnevelő műhely spiritusz rektora témafelvezetőjében kifejti: 1) a Bartha Miklós Társaság elhallgatása óta eltelt évek szomorú csendjét itt is, ott is új, egészséges szellő mozgatja; 2) 1928 óta Erdélyben nem kell bemutatni Németh Lászlót; 3) hogy ezúttal nyomatékosabban szól róla, az annak tudható be, hogy időközben „a magyarországi harmincévesek egyik legszélesebb műveltségű vezető emberévé” nőtte ki magát, aki „Tanujával² a szellemi függetlenség bátor [...] előkészítője volt az újra megszólaló, újra csoportosuló harmincéveseknek, s most a *Válasz* című folyóirat egyik szerkesztője”.³

Miután Németh László rádöbbsent arra, hogy a „magyar közélet szellemi serkentésére az ő egyszemélyes hősiessége nem elégséges, és nem is célravezető”, új folyóirat alapításán gondolkodik. Az foglalkoztatta – olvashatjuk Monostori Imre elemzésében –, hogy „a magyarság önismeretét fejlessze, európai tájékozódását tökéletesítse, a fiatalokat munkára sarkallja, a kisebbségi sorban élő magyarokat magyar hídfőkké szervezze”.⁴ „Nem sztárokat akarok ide-oda pörgetni, hanem feladatokat megoldani – közölte 1934. február 8-án Fülep Lajos művészettörténésszel. – A magam munkája csaknem anonim lesz, s szeretném,

CSEKE PÉTER (1945) irodalomtörténész, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem ny., doktori témavezető tanára. Legutóbbi kötete: *Beckett Erdélybe jön. Páskándi Géza második alkotói korszaka, 1963–1973*. Kolozsvár, 2021, Polis Könyvkiadó.

1 [J. B.]: Németh László „Debreceni Káté”-ja. *Erdélyi Fiatalok*, 1934, III, 97–99.

2 Lásd Cseke Péter: Metaforától az élet felé. A Tanu erdélyi fogadtatása. In Cs. P.: *Metaforától az élet felé*. Kisebbségi értelmiség – kisebbségi nyilvánosság. Tanulmányok (1987–1997). Bukarest–Kolozsvár, 1997, Kriterion Könyvkiadó, 91.

3 [J. B.]: Németh László „Debreceni Káté”-ja. *Erdélyi Fiatalok*, 1934, III, 97–99.

4 Monostori Imre: *Közelítések*. Bp., 2015, Kortárs Kiadó, 35–36.

ha a többi munkatársra is ezt a székesegyház-építő lázat tudnám átragasztani.”⁵
„Nagyon szeretném, ha ebben a folyóiratban valami székesegyház-építő kölcsönösséggel dolgozna mindegyikünk – tudatta öt nap múltán Gulyás Pál debreceni költővel...”⁶

„Válasz címen új irodalmi folyóirat indul – adta hírül a *Népszava* április 18-ai száma – Gulyás Pál, Fülep Lajos és Németh László szerkesztésében.”

Hogy miért éppen velük szövetkezett Németh László? „A folyóirat legfőbb feladata épp azoknak a magyar sorskérdéseknek a részletezése s rendszeres feldolgozása, melyeket az utóbbi időben te vetettél bele a köztudatba – igyekszik meggyőzni Fülepet 1934. február 2-án. – A magyar történelmi és irodalmi hagyomány, társadalomrajz stb. problémáinak a helyes megragadásában első-sorban a te segítségedet várjuk... [...] A harmadik szerkesztő (rajtad és rajtam kívül) Gulyás Pál lenne, debreceni író, akihez engem kemény és hadakozó barátság fűz, a fiatalok közt talán a legtisztább Osvát-szerű egyéniség, a debreceni írókör vezetője.”⁷ Buday Györgynek írt leveléből tudjuk, hogy egyidejűleg Tamásit, Illyést, Féját és Szerb Antalt kérte fel szerkesztőbizottsági tagnak.⁸

Németh László már 1934 márciusában szerette volna útjára indítani a folyóiratot, de a szerkesztők nehezen állapodtak meg a lapcímben. *Vigyázó, Sorsunk, Dunavölgye, Petőfi, Kazinczy* – ajánlotta Fülep; *Sors, Pálya, Szövetség, Szellemőr, Fókusz, Úgy, Jelenés, Szín, Szó, Szolgálat, Próba, Mérleg, Ítélet, Sziget, Hajó, Part* – sorakoztatta Gulyás. Németh László február 13-án még a *Kísérlet* mellett érvel: „Szerénysége mögött ott feszeng a tragikus erőfeszítés, csak kísérlet, semmi biztosat nem ígér, de akik csinálják, érzik, hogy ez talán az utolsó Kísérlet.”⁹ Petőfi olvasása közben a *Vitorla* cím ragadja meg: „A korszelek fújnak benn, az ország hajója ingadozik – írta Gulyásnak március 16-án. – A hajó nyúlik fel a szelekbe általa, s a szelek szólnak a hajóhoz. Petőfi-cím, tökéletesnek érzem.” Mire Gulyás is előveszi a Petőfi-kötetet: „Az istenit... »Talpra magyar, hí a haza...« Reng a szoba. »Rabok legyünk, vagy szabadok? Ez a kérdés, VÁLASSZATOK!«”¹⁰ Tökéletes – fűzte hozzá –: *Válasz*.

Ez végül – április 23-án – Németh Lászlót is meggyőzte. Célképzeteik jegyében így adott hangot a lapindító közérzetnek: „Nemcsak az egyes ember tudata foszolhat szét a magára hagyott test fölött, a népek öntudata is elborulhat, s óriás közösségek támoltyoghatnak látó szemmel és világtalanul. [...] A *Válasz*

5 Levél Fülep Lajosnak. In *Németh László élete levelekben, 1914–1948*. Bp., 1993, Magvető–Szépirodalmi Könyvkiadó, 162–164.

6 Levél Gulyás Pálnak. In *Egy barátság levelekben*. Gulyás Pál és Németh László levelezése. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Gulyás Klára és G. Merva Mária. Bp., 1990, Petőfi Irodalmi Múzeum, 71–72.

7 Levél Fülep Lajosnak. In *Németh László élete levelekben, 1914–1948*. 161–162.

8 Németh László levele Buday Györgynek. Budapest, 1934. szeptember 21. In *Németh László élete levelekben, 1914–1948*. Bp., 1993, Magvető–Szépirodalmi Könyvkiadó, 199.

9 *Egy barátság levelekben*, 71–72.

10 Gulyás Pál levele Németh Lászlónak. In *Egy barátság levelekben*. 1934. III. 17., 81.

csak valódi helyzetünk szorongásával akar eltölteni, az elhagyott testből fölsajgó kérdéseket dadogja el... [...] Lesz-e sikere, nem tudhatjuk. Akik megindítják, maguk is aggódva figyelnek, hogy mozdul-e a szervezet, amellyel kapcsolatot akarnak teremteni. A világ szorongat, nógat, faggat. Az országban lappangó életakarattól függ, hogy lehet-e folyóiratunkból száj, amelyen át a magyarság válasza végre felszakad.”¹¹

Fülep rövidesen kiválik a szerkesztőtársak közül, és a 3–4. számtól Gulyás a felelős szerkesztő. Aki mindenekelőtt a költőként indult Juhász Gézával, a debreceni Ady Társaság elnökével bővíti a szerkesztőbizottságot, továbbá Kerényi Károllyal, Kodolányi Jánossal, Prohászka Lajossal, Cs. Szabó Lászlóval, Szabó Lőrincsel. A munkatársak közé a továbbiakban bekerül Szabó Pál, Veres Péter, Erdélyi József, Erdei Ferenc, Szabó Zoltán. Ez már előképe volt annak a folyamatnak, amelynek során a *Válasz* 1935-től fővárosi székhelyű és centrumú folyóirattá válik.

Aznap, amikor Németh László „belenyugszik”, hogy a *Válasz* legyen a lap címe, Illyés arról értesíti: a Magyar Rádió teret akar adni a „magyarság megmentése” gondolatának, és Kozma Miklós elnök azt szeretné, hogy az új nemzedék fellépését ő irányítsa. Alighogy munkába állt, máris újságolta – 1934. július 3-án – Gulyásnak: „Van pénz, tegnap vettem fel 4600 P fizetést a rádiónál.” Ami annyira magas összeg volt, hogy a lap folyamatos megjelenését egész évre biztosíthatta. Csakhogy a rádió elrabolta Németh László munkaidejét. Nem érte meglepetésként Gulyást, hogy a december 9-ei levél olvasata: „Mi hárman végül is megtettük kötelességünket, csináltunk a fiatal íróknak egy folyóiratot, s most már gazdálkodjanak vele ők, ahogy tudnak.”¹² Illyéssel abban állapodtak meg, hogy Németh Imrét¹³ teszik meg szerkesztőnek. A második évfolyam szerkesztését és kiadását már ő jegyzi, a miniszterelnöki lapengedélyt is ő szerzi meg. Miután indult az 1935. évi tavaszi képviselőválasztáson, ismét Illyés Gyula oldotta meg a válsághelyzetet: Sárközi Györgyöt ajánlotta „rendteremtőnek”.

„A szétesés pillanatában segítségül hívott Sárközi György mentette meg azután a *Választ*, hogy az jó erőket összefogó, tekintélyes és színvonalas orgánium legyen hátralévő néhány évében” – ekképpen összegez Londonban élő fia, Sárközi Mátyás. – Több okból esett apámra a választás. Egyrészt az Athenaeum Könyvkiadó irodalmi igazgatójaként¹⁴ minden magyar író ismert, és kiváló szervező volt. Másrészt higgadt, nyugodt, halk szavú emberként képes volt békét teremteni heves vitákban. Szeretett mindent haladéktalanul elintézni, a *Válasz* ügyeit is.”¹⁵

11 [Németh László]: *Válasz. Válasz*, 1934, 1, 1.

12 *Egy barátság levelekben*, 120–121.

13 Németh Imre (1893–1970) újságíró, író, politikus, társelnöke az Írók Gazdasági Egyesületének és a Bartha Miklós Társaságnak.

14 Sárközi Györgyöt 1935. január 3-án nevezték ki az Athenaeum irodalmi vállalat cégvezetőjévé.

15 Sárközi Mátyás: Az első *Válasz*: egy elpusztított lap emlékére. *VálaszOnline*, 2018. 12. 25.

Sárközi György pályaképeről írt monografikus tanulmányában Sárközi Mátyás kiemelten szól arról, hogy édesapja ismert és elismert regényíró, merész publicista és szorgos műfordító volt, akit a kortárs költészet élvonalában tartottak számon.¹⁶ A *Nyugatban* megjelent *Gondolatok a könyvtárban* című, kristálytisztá okfejtésű esszejéből tudjuk, hogy mit látott az író feladatának, amikor átvette a *Válasz* szerkesztését: „Az író azért író, hogy fájjon neki, ami másnak fáj, hogy százszorosán fájjon neki a mezítelen talpakba furódó túske – s ezért szeretné, ha nem is lakkcipőbe, de legalább a ti félretaposott sarkú cipőtökbe bújtatni a sok mezítlábat. Ezt a lábkérdést meg kell oldani, mielőtt a fejkérdésre kerül a sor. A megoldás bizonyára nem az író feladata, de a megoldást sürgetni, követelni kétségkívül az író érdeke. Az író érdeke a tudatlan elnyomottak mellé állni, s ha a művelt hatalmasok egyúttal elnyomók, a hatalmasok ellen fordulni. A szociális ösztön éppoly szenvedély, mint a szerelem.”¹⁷

Amikor 1938 júniusában megszűnt a folyóirat, Sárközi György, aki az 1935. évi összevont 5–6. számtól az utolsóig¹⁸ szerkesztette a lapot, elszorult szívvel tekintett vissza közös küzdelmükre: „Elvégeztük-e azt a munkát, amelyre vállalkoztunk? Végigtapogattuk-e a nemzettest sebeit, eldadogtuk-e a nemzetlélek szorongásait, segítettünk-e öntudatra ébreszteni a magyarság elkábult és elrejtőzött szellemét? A lapozgató nem tud elfojtani egy-egy büszke szívdobbanást, amikor a *Válasz* lapjairól fölszállt nevekre, itt kibomló s azóta irányt mutatóvá nőtt művekre, itt fölvetett s azóta országos visszhangot vert problémákra, itt megpendített kezdeményezésekre vagy akár csak szerény és hasznos tájékoztatásokra esik tekintete. De egész munkát bizonyosan nem végeztünk. Hiszen, ha népünk egy sebére rámutattunk, mellette új sebek száza szakadtak fel, ha egy közös szorongásunknak hangot adtunk... [...] Az elkábult és elkábított szellem most éli legnagyobb válságait, amikor mi, legalábbis ennek a folyóiratnak kereteiben, kényszerűen elhallgatunk.¹⁹ El kell hallgatnunk anyagi eszközeink fogyatékos volta és szellemi szabadságunk egyre fokozódó korlátozása miatt.”²⁰ Vagyis: a rendőrség rendre betiltotta tervezett rendezvényeiket, és a sajtóperek sem maradtak el.

16 Sárközi Mátyás: *Mi erősebb: a dal vagy az orkán?* Bp., 2017, Kortárs Kiadó.

17 Sárközi György: *Gondolatok a könyvtárban. Nyugat*, 1935. 4.

18 A *Válasz* szerkesztőbizottsága ekkor: Erdei Ferenc, Erdélyi József, Féja Géza, Fodor József, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Kerék Mihály, Kodolányi János, Kovács Imre, Matolcsy Mátyás, Németh Imre, Németh László, Sárközi György, Szabó Lőrinc, Szabó Zoltán, Tamási Áron, Veres Péter, Zilahy Lajos.

19 Sárközi György: Búcsú az olvasótól. *Válasz*, 1938/6, 309–310.

20 A *Válasz* hírei rovatban olvashatjuk: A Márciusi Front Kiskunfélegyházán május 15-ére tervezett előadóját, amelyen Erdei Ferenc, Féja Géza, Horváth Zoltán képviselő és Kovács Imre is szerepeltek volna, a rendőrség nem engedélyezte. A *Válasz* Pestszentlőrincen május 15-ére tervezett előadóját, melyen Féja Géza, Fodor József, Kovács Imre, Sárközi György és Szabó Zoltán szerepeltek volna, a rendőrség nem engedélyezte.

2. Miközben Németh László a reformnemzedékre szeretné „átragasztani” a székesegyház-építő lázat, Jancsó Béla az erdélyi értelmiségnevelő műhely lépték- és hangsúlyváltására törekszik. Ezért is igyekezett felerősíteni Erdélyben a magyarországi harmincévesek hangját.

Egy 1934. december 31-én kelt Jancsó-levele arról tanúskodik, hogy Jancsó zavartalan együttműködést akart kiépíteni a *Válasszal*. „Kedves Barátom!”-ként szólítja meg Némethet. Egy utalásból („múlt levelében jelezte”) az derül ki, hogy már korábban is volt levélváltás közöttük. Személyes találkozásokról azonban nem tudunk, jóllehet 1921-ben mindketten a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatói voltak, később pedig mindketten fogorvosnak készültek (Jancsó előbb Szegeden, majd Kolozsvárt), iskolai fogorvosi praxist folytattak, magánrendelőt nyitottak. A párhuzamos életrajzhoz az is hozzátartozik, hogy írói pályakezdésük a *Nyugathoz* és az 1926-os esztendőhöz kötődik.

A *Válasz* indulásakor Jancsó a Trianon után indult első erdélyi írónemzedék, a Tizenegyek tizenegyedik évfordulóját szervezi, s a főiskolák padjaiból kikerült munkatársaival hozzálát a romániai magyarság kérdéseinek a vizsgálatához. A romániai új magyar nemzedéki folyóirattá váló *Erdélyi Fiatalok* legfontosabb feladatának az „adatokon alapuló tudományos felmérést” tekinti, hiszen a kisebbségi életkeret megismerése létkérdés, és a jövőt tekintve összefügg „az ország és az egész világ kérdéseivel”. Ezért a lap törzsgárdája a „korunk erkölcsi, szellemi, gazdasági stb. világáramlatai közötti tájékozódást éppoly fontosnak érzi, mint az együtt élő népek ismeretét, akiknek új nemzedékeivel a közös érdekek becsületes szolgálatában találkozni kíván”.²¹

„Mozgalmunk egész jelentőségét csak mi érezhetjük át – zárja említett levelét Jancsó –, akik a szellemi és anyagi függetlenség alapelvein dolgozzuk fel az új erdélyi magyar gondolkozást, amint Önök ugyanazt teszik az Önök más helyzetében. Szükséges közöttünk az együttműködés.”²²

Amikor Németh hozzálát a Magyar Rádió irodalmi osztályának átszervezéséhez, Jancsó Bélát is igyekszik megnyerni célkitűzéseinek. Hiszen „a rádió az egyetlen ér, amely a határok szorítóköteése alatt is kilökheti a kisebbségek felé a vért”. Amikor pedig Jancsó késedelmeskedését észleli, Tamásit kéri meg: nyomtatékosan közvetítse kérését. Amit Tamási nem is mulaszt el. Jancsó megtisztelőnek tartotta a felkérést, de elfoglaltságaira (fogorvosi vizsga stb.) hivatkozva László Dezsőt, Debreczeni Lászlót, Bíró Sándort, Balázs Ferencet és Kacsó Sándort ajánlotta erdélyi tárgyú rádióelőadások tartására.

3. „Elsősorban szerkessz egy körlevelet – kérte Németh László 1934. február 8-án Gulyás Pált –, melyet a kisebbségi magyar írókhoz küldünk el a következő, esetleg kiegészítésre szoruló kérdésekkel: 1) Mi a véleménye az ottani kisebbség helyzetéről, irodalmáról, jövőjéről? 2) Milyen csoportjai vannak az ottani

21 [Jancsó Béla]: Az új és a régi Erdélyi Fiatalok. *Erdélyi Fiatalok*, 1934, I. negyed, 1.

22 Jancsó Béla levele Németh Lászlónak. 1934. december 31. In *Jancsó Béla levelezése, II. 1931–1934*. Gondozta Cseke Péter. Kolozsvár, 2016, Kriterion Könyvkiadó, 485–490.

kisebbségnek, kik irodalmi képviselőik, folyóiratjuk, melyikben mit tart értékesnek? 3) Kik vennének részt egy olyan tudományos munkában, amely az ottani magyar nyelv, népművészet, tájjelleg, szociológiai tagolódás, városok stb. tanulmányozását tűzné ki célul lehetőleg tömör, összefoglaló dolgozatokban? 4) Érdeklődik-e a megszállók (szerb, cseh, román) irodalma iránt, kiket ismer, akiknek alaposabb ismereteik vannak? A román (cseh, szerb) irodalomnak, életnek milyen jelenségeit szeretné ismertetni?”²³

Gulyás megbízásából Juhász Géza és Kuthy Sándor több mint ötven helyre juttatta el a körkérdést, jelezve, hogy március 20-ára várják a válaszokat. Mint-hogy ezek nem érkeztek be határidőre, a visszajelzésekről a folyóirat második számából értesülünk. A *Magyar szellemi élet Debrecentől Amerikáig* című beszámolójában²⁴ Erdélyi vonatkozásban Molter Károlytól idéz a legbővebben Juhász;²⁵ Szemlér tájékoztatójából azt emeli ki, hogy a gazdasági leromlás napi kenyérgondjai közt az emberek elvesztették szellemi érdeklődésüket, a nemzeti szocializmus terjedése pedig az egyetlen erős fegyvertársat, a szász kisebbséget is szembefordítja a magyarsággal; Jancsó Béla az Erdélyi Fiatalok nevében jelzi törekvéseiket, főleg népi és társadalmi tanulmányokra ajánlva föl csoportja erejét.²⁶

Juhász Géza levele az *Erdélyi Helikon* közvetítésével jutott el az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőségébe. A lapindítás szempontjából későn, de a kérdések alapos újrágondolásához serkentően. Március 28-ai válaszában Jancsó olyan nagy horderejűnek ítéli már az első kérdést is, hogy „arról könyvet lehetne írni”. Azt ajánlja tehát, hogy konkrét témakörökre tagolva, politikamentesen, tárgyilagosan és minél adatszerűbben ismertessék meg a kisebbségi magyarság sorskérdéseit a *Válasz* hasábjain. Reméli, hogy a levélben felsorolt témakörök kifejtésére megfelelő szerzőket tud felkérni, mi több, a románság kulturális életét ismertető cikkeket is vállalhatnának. Cserében viszont azt kéri, hogy a *Válasz* szerzői tárják fel a magyarországi szellemi élet jelenségeit az *Erdélyi Fiatalok* olvasóinak. Mindenekelőtt „az ottani fiatal nemzedék szellemi helyzetének, a dunántúli magyarságnak és az egykének, továbbá a parasztkérdésnek, valamint a magyar tudományosság új útjainak és eredményeinek a bemutatását” várja tőlük.²⁷

A Székelyföldről áttelepült és a Pázmány Péter Tudományegyetemen doktoráló Mester Miklóssal folytatott levelezése révén Jancsó folyamatosan tájékozódott a reformnemzedék fellépéséről. „Matolcsy és különösen Kerék Mihály helyzete nem irigylésre méltó – válaszolta Jancsó érdeklődésére Mester Miklós. – De ettől eltekintve a Ti szempontotokból végeredményében az a fontos, hogy

23 Levél Fülep Lajosnak. In *Németh László élete levelekben, 1914–1948.* 162–164.

24 *Magyar szellemi élet Debrecentől Amerikáig. Válasz, 1934/2,* 136–41.

25 Szövegét és kommentárját lásd a *Molter Károly levelezése, 1933–1937-ben is* (Budapest-Kolozsvár, 2006, Argumentum–Polis, 112, 415–419).

26 *Magyar szellemi élet Debrecentől Amerikáig. Válasz, 1934/2,* 136–41.

27 Jancsó Béla Juhász Gézának. Kolozsvár, 1934. márc. 28.

létezik egy kevesebből álló komoly reformnemzedék, ami eddig nem volt, és ez előreláthatólag egyelőre nem is fogja be a száját. Tehát a kasztok falain belül mégsem lehet olyan nyugodtan pöffeszkedni, mint eddig.”²⁸ A későbbiekben nemcsak Matolcsy Mátyás és Kerék Mihály címét kéri el Jancsó, hanem Németh Imréét, Illyés Gyuláét, Pongrácz Kálmánét, Szabó Zoltánét és Féja Gézáét is.²⁹

Pongrácz a reformmozgalomról írt az *Erdélyi Fiataloknak*,³⁰ Matolcsy a földkérdésről.³¹ Ezzel egy időben Móricz öccse, Móricz Miklós a román földreformról tájékoztatta a *Válasz* olvasóit.³² Hamarosan Illyés, Féja, Szabó Zoltán és Kovács Imre frissen megjelent munkái is visszhangra találtak az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain – az erdélyi románság kérdéseivel foglalkozó fiatal magyarországi történészek (Mester Miklós, Tóth András) munkáinak ismertetésével egyidejűleg.

A *Válasz* 1937. évi áprilisi száma Féja könyvét hirdeti. A májusiban Szabó Zoltán ír a *Viharsarokról*. Ismertetőjéből megtudjuk, hogy politikai okokból a könyvet máris lefoglalták, az ügyészség pedig osztályellenes izgatás és nemzetgyalázás miatt vádat emelt a szerző ellen. „A támadások hangja mindenestre egyet igazolt – vonta le a következtetést –: az ilyen könyv hatalom, társadalomalakító erő, közvélemény-alakítási cselekedet.”³³

A vád az volt, hogy Féja könyve antirevíziós fegyver, elidegeníti az anyaországtól a megszállott területek magyarságát. A *Válasz* a kolozsvári *Hitel* és a prágai *Új Szellem* szolidaritására hivatkozva utasítja vissza a vádakát. „Látjuk, hogy a huszadik század negyedik évtizedében mozgásba jött a magyar élet – idézik a *Hitel* állásfoglalását –, a szellem pionírjai egy új magyar világ kiépítésén fáradoznak, a nép felemelésén, az állapotok megjavításán és a diagnózis kegyetlen felállítása után a terápia is megkezdődött. Teljes erővel osztozunk az új magyar népi, társadalmi, tudományos, realiztikus elindulásokban, amelyek Szekfű Gyula kezdeményezéseitől Illyés Gyulán, az új katolikus demokrácián, a határozott népi szociális irányon át a városi, Európához hasonult polgári demokráciáig terjednek. Az új lendületet az egyik – népi – oldalon a szociális átrendezés vágya, a másik – városi – oldalon a józanodás és az őszinte realizmus vágya, mindkét oldalon pedig a demokrácia vágya jellemzi. Nekünk erőnk és támaszunk ez a megújulás; tudjuk, hogy szociális és demokratikus nevelésű fiatalságunk hihetetlen feszültséggel érdeklődik iránta, neki talán fontosabb az ügy, mint a magyarországiaknak, felpezsdíti érdeklődését a magyarság iránt, és nemzeti apátiája az új mozgalom következtében eltűnik, így lesz a magyar

28 Mester Miklós Jancsó Bélának. Budapest, 1936. III. 25. In *Jancsó Béla levelezése, III. 1935–1940*. Gondozta Cseke Péter. Kolozsvár, 2019, Kriterion Könyvkiadó, 107–108.

29 *Jancsó Béla levelezése, III. 1935–1940*. 369–370.

30 *Erdélyi Fiatalok*, 1935, IV. negyed, 117–121.

31 Matolcsy Mátyás: A magyarországi földkérdés. *Erdélyi Fiatalok*, 1936, I. negyed, 20–21.

32 Móricz Miklós: A román földreform. *Válasz*, 1936, 2, 87–93.

33 Szabó Zoltán: *Viharsarok*. *Válasz*, 1937, 5, 306–309.

társadalmi újjáéledés hatása kisebbségi megtartó erő.”³⁴ „Nagyon érdekes, hogy a kisebbségi ember mindig nagyobb rokonszenvet érez a többségi magyarság saját országában való szenvedései és nyomorúságai iránt, mint a többségi sorsban élők” – írta a *Viharsarok* hatása alatt László Dezső.³⁵ Arra hívta fel többségi nemzettársai figyelmét, hogy a nemzet lelki egységét nem feltétlenül a kisebbségbe szakadt nemzetrészek külön élete bontja meg; a többségi magyarság is megbonthatja, ha „nem tanul a környező államoktól és az azokban élő kisebbségi magyaroktól”.

A budapesti törvényszék döntését követően az *Erdélyi Fiatalok* szolidaritása sem késik. Jancsó Béla tollából idézzük: „Szabó Dezsőt osztályellenes izgatás miatt egyhavi fogházra, Féja Gézát ugyanezért és a magyar állam és nemzet megbecsülése ellen elkövetett bűncselekményéért öthavi fogházra, Kovács Imrét pedig háromhavi fogházra ítélte a budapesti törvényszék. Ez a tény mélységes fájdalommal tölt el mindnyájunkat, akik Szabó Dezsőben az új magyar gondolkodás géniuszát és a magyar megújulás hősi úttörőjét tiszteljük, és akik Féja Géza és Kovács Imre szociográfiai munkáit a magyar megújulásnak tett szolgálatnak tartjuk.”³⁶

4. Illyés Gyula legismertebb művét, a *Puszták népét*³⁷ a *Válasz* kezdte közölni folytatásokban, kötetben a *Nyugat* jelentette meg 1936-ban. A következő esztendőben I. Tóth Zoltán ír róla az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain – *A tardi helyzet* bemutatásával társítva elemzését. A Sorbonne-t járt későbbi történész ekképp kelt érdeklődést a magyar szociográfia alapművei iránt: „Ezt a két könyvet nem lehet megindultság nélkül olvasni. Ha elolvastuk, nem lehet hallgatni róluk.” A befejezés egybecseng az írás nyitányával: „A két kiáltás elérkezett a mi füleinkhez is. Minden reményünk a helyzetmegismerők jövő cselekvésében van.”³⁸ A *Viharsarokkal* és *A néma forradalommal* ugyancsak érdemben foglalkozik a folyóirat. „Egy nemzedék indult útnak, hogy felfedezze és leleplezze a magyar valóságot, melyet gondosan eltakartak előttünk” – írja Szabó Lajos joghallgató, a későbbi dramaturg és színészpedagógus. „Egy tájegységet dolgozott fel Féja, de mindig szem előtt tartotta az egész ország és népe sorsát. Gyónt, hogy vallomását kövesse a független és magyar szellem cselekedete, a történelmi fordulat, a pusztuló népet életlehetőségek közé helyező, az egész ország gazdasági életét megújító igazi földreform.”³⁹ „Lehetetlen, hogy ennyi

34 Xxx: Hazudni nem szabad! *Válasz*, 1937/10, 651–652.

35 László Dezső: Bomlás vagy egység? *Erdélyi Fiatalok*, 1937, II, 3–5.

36 Xxx [Jancsó Béla]: *Erdélyi Fiatalok*, 1937. III. 23. Kötetben in *Jancsó Béla levelezése*, III, 347.

37 „Nemcsak a magyarországi középiskolákban volt »kötelező irodalom«, de néhány angol és új-zélandi egyetemen is tanították. Több mint félszáz magyar nyelvű kiadása mellett megjelent angol, francia, orosz, szlovák, szerb, japán nyelven. Franciául nyolcszor is kiadták.” (N. Horváth Béla: *A Puszták népe – és olvasatai*. In N. H. B.: *Nép és nemzet*. Illyés Gyula, I. 1902–1944. Bp., 2021, Nap Kiadó, 249–276.

38 [I.] Tóth Zoltán: *Két kiáltás*. *Erdélyi Fiatalok*, 1937, I, 7–8.

39 Szabó Lajos: *A Viharsarok*. *Erdélyi Fiatalok*, 1937, II, 12–13.

jel nyomtalanul és eredménytelenül meredjen el – írja *A néma forradalom* kapcsán az *Erdélyi Fiatalok* felelős szerkesztője és kiadója, László Dezső –, [...] mert ha így van és így lesz, akkor elkerülhetetlen az a magyar forradalom, amelynek előrevetődő árnyékát különösen Kovács Imre könyve mutatja meg. [...] Az Illyés Gyulák, Féja Gézák, Kovács Imrék, Matolcsy Mátyások ma már frontot és határozott irányt jelentenek: szociális tartalmú új magyarságot. Mögöttük új márciusi ifjúság sorakozik. Tévesen ítélnék azok, akik bennük egységbontókat látnak; ők képviselik ma a legszélesebb, legkomolyabb, legerkölcösebb és ezért a legértelmesebb magyarságot, ma ők az igazi nemzetnevelők, a jövőre nevelők.⁴⁰

4. A romániai új magyar nemzedék folyóirata széles spektrumú románságképet sugallt a *Válasz* olvasóinak. Rendszeresen hírt adott például – már 1930-tól kezdve – a bukaresti szociológiai iskola⁴¹ munkásságáról, amivel magyarországi olvasóikat is tájékoztathatták. Demeter Béla, Mikó Imre, Bakk Péter írásai mellett kiemelkedő Jancsó Béla két elemzése: *Gusti professzor és tanítványainak falumunkája*, illetve *A Gusti-féle falumunka rendszere*.⁴² Az *Erdélyi Fiatalok* számon tartotta a román ifjúsági nemzedék 1933-ban indult folyóiratát is. A *Gând românesc* már csak azért is kiérdemelte figyelmüket, mivel azt Ion Chinezu szerkesztette, aki az erdélyi magyar irodalom első évtizedéről román nyelven írt disszertációt.⁴³ Amit Jancsó Béla érdeme szerint méltatott. Cikkét ezzel a mondattal fejezte be: „Testvéri üdvözlét az úttörőnek, a túlsó partról hidat verőnek!”⁴⁴ „Egészében véve a *Gând românesc* egy jól szerkesztett és objektív hangú, széles körű érdeklődésre épített folyóirat – olvasható a későbbi történész, Bíró Sándor lapszemléjében –, s ha mentesíteni tudja magát a politikától és a szélsőséges nacionalizmus szellemétől, az erdélyi románság egyik legkomolyabb orgánumává válhat.”⁴⁵

A hídverés szándéka az időben még mindkét partról megmutatkozott. A szak kutatás kimutatta: a nemzetközi híró román szociológia bukaresti műhelyének eredményei visszhangra találtak Magyarországon is.⁴⁶ A folklorista Gusti-tanítvány,

40 L. D. [László Dezső]: Kovács Imre: A néma forradalom. *Erdélyi Fiatalok*, II, 13–14.

41 Lásd: Rostás Zoltán: Dimitrie Gusti monografikus szociológiája. In *Szociográfia – Kárpát-medencei körkép*. Tanulmánykötet. Szerk. Letenyei László és Tamáska Máté. Bp., 2018, Gondolat Kiadó, 82–93.

42 *Erdélyi Fiatalok*, 1933/2, 46–49; 1937/3, 22–23. Kötetben in: Jancsó Béla: *Irodalom és közélet*. Cikkek, esszék, tanulmányok. Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó, 321–328.

43 Ion Chinezu: *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*. [Fejezetek az erdélyi magyar irodalom történetéből]. Editura revistei „Societatea de mâine Cluj”, 1930. Lásd még Dávid Gyula: Ion Chinezu erdélyi magyar irodalomtörténete. *Korunk*, 1971/12, 1819–1826. Lásd még Dávid Gyula: Ion Chinezu erdélyi magyar irodalomtörténete. *Korunk*, 1971/12, 1819–1826.

44 Jancsó Béla: Az erdélyi magyar irodalom első történetéhez, melyet erdélyi román tudós írt meg. *Brassói Lapok*, 1937. szeptember 21. Kötetben in J. B.: *Érték, erkölcs, közösség*. Esszék, tanulmányok, jegyzetek. Gondozta és a bevezető tanulmányt írta Cseke Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2021, 123–128.

45 B. S. [Bíró Sándor]: *Gând românesc*. *Erdélyi Fiatalok*, 1933, II, 60–61.

46 Vö. Székely András Bertalan: Vencel József és a magyar–román társadalomtudományi kapcsolatok. *Művelődés*, 1998/7–8, 127–129. Lásd még Gáll Ernő: Nemzet és nemzetiség szociológiai

Lükő Gábor a román monografikus szociológia szószólója lett Budapesten.⁴⁷ Az ő közbenjárására ajánlotta fel Gusti professzor: szívesen látná a fiatal magyar szociográfusokat, hogy helyszíni tapasztalataik alapján híret vigyék a bukaresti szociológiai iskola módszereinek. Keresztury Dezső számára mindez már nem volt újdonság, hiszen a berlini egyetem mellett működő Magyar Intézet könyvtár-igazgatójaként rendszeresen hozzájutott – miként ez a németországi tanulmányokat folytató Méliusz József és Jancsó Béla 1931-es levélváltásaiból tudható⁴⁸ – az *Erdélyi Fiatalok* számaihoz, amelyek bőséges információkkal látták el a Gusti-féle intézet működéséről.

Németh László, Keresztury Dezső, Boldizsár Iván és Mikecs László romániai látogatása során 1935-ben közvetlenül megismerkedtek a falukutató iskola tevékenységével, és beszámolóikban elismeréssel nyilatkoztak az ott folyó munkáról. Németh László például ezt írta a Gusti-tanszéken szerzett tapasztalatairól: „Valójában hatalom és jótörekvések, jótörekvések és közszellem közt van mélyebb szakadék, semhogy egy Gusti itt [Magyarországon – Cs. P.] szóhoz juthasson. [...] Nemcsak ember és ember áll közelebb a románságban, mint nálunk, de közérdek és hatalom is.” (Magyarok Romániában. *Tanu*, 1935. III-IV. sz.)⁴⁹

A román szellemi életben magának helyet követelő fiatal nemzedék sok tekintetben hasonló gondokkal küzdött, mint az *Erdélyi Fiatalok* tábora. A későbbi történész, Bíró Sándor egyik szemle cikkében ezt olvashatjuk az Erdély kérdéseiről meghirdetett előadás-sorozatuk kapcsán: „Mi, akik állandóan hirdettük, hogy egymás megismerésén lehet csak eljutni az együttélő népek gazdasági és szellemi adottságainak, közös kérdéseinek és közös sorsának felismeréséig, csak e felfogásunkhoz vagyunk következetesek, amikor ennek az értékes előadás-sorozatnak meghallgatását ajánljuk minden komoly erdélyi magyar fiatalnak.”⁵⁰ Az első előadást dr. Sabin Manuila, az országos statisztikai intézet vezetője tartotta. Aki ekképp összegezte megállapításait: „Az erdélyi népek közül a magyarság veszített a legtöbbet, azután a szászok és a zsidók. Az erdélyi városok elég gyorsan elrománosodtak, 1918 óta a románság arányszáma 19%-ról 35%-ra ugrott a városokban. De a magyarság születési arányszáma is mélyen alatta van a románságénak. [...] 40–50 év múlva Erdélyben valószínűleg nem lesz kisebbségi kérdés.”⁵¹

nézetben. *Korunk*, 1970/10, 15–33; Németh László: *Magyarok Romániában*. Az útirajz és a vita. Egybegyűjtötte, a szövegeket rendszerezte, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Nagy Pál. Marosvásárhely, 2001, Mentor.

47 Lásd Cseke Péter: Az úttörő és követői *Pro Minoritate*, 2020. Tél, 131–138.

48 Lásd Jancsó Béla levele Méliusz Józsefnek. Kolozsvár, 1931. V. 15. In *Jancsó Béla levelezése, II. 1931–1934*. Gondozta Cseke Péter. Kolozsvár, 2016, Kriterion Könyvkiadó, 75–76.

49 Virt László: 90 éve indult a TANU, Németh László egyszemélyes folyóirata. <https://zarandok.ma>, 2022. szept. 24.

50 Xxx: Az Astra előadás-sorozata Erdély kérdéseiről. *Erdélyi Fiatalok*, 1933, IV. 107.

51 Xxx: Az Astra előadás-sorozata Erdély kérdéseiről. *Erdélyi Fiatalok*, 1934, I. 36.

5. A hídverés Dimitrie Gusti professzor negyedszázados egyetemi működése ünneplésekor folytatódott. Ennek előzményei: 1) A bukaresti szociológiai iskola szakfolyóirata, a *Sociologie Românească* 1936 februári számában Octavian Neamțu elismerően írt az erdélyi magyar falukutatók eredményeiről.⁵² 2) Egy évre rá a folyóirat *Însemnări* [Jegyzetek] rovatában részletes beszámoló jelent meg a Koós Ferenc Kör – 1937. január 26-án megnyitott – faluszemináriumáról. A szerkesztőség nem tünteti fel ugyan a szerző nevét, de nem kétséges, hogy a Dimitrie Gusti tanítványai közé tartozó, Sorbonne-t végzett Bakk Pétertől származnak a bőséges információk.⁵³ Dr. Bakk Elek, a kör elnöke – a szerző bátyja – nyitotta meg a faluszemináriumot; az első előadást Bálint Zoltán orvos tartotta D. Gusti munkásságáról; a monografikus szociológiai kutatások módszertani jelentőségéről Bakk Péter beszélt; előadást tartott még Tassaly János orvos, András László képzőművész, Nagy Sándor lelkész, Kányádi Béla lévita, Nagy Sándorné és Bálint Zoltánné. Ugyanebből – az 1937. május 8-án kelt levélből – Jancsó Béla arról is értesül, hogy Bakk Péter a *Sociologie Românească* 2–3-as számának Szemle rovatában recenzálta az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon* című kötetet, Illyés Gyulától a *Puszták népét*, Szabó Zoltántól *A tardi helyzetet*, Balázs Ferenctől *A rög alattot*, valamint Tomori Viola *A parasztság szemléletének alakulása* című tanulmányát. Attól tartott – fűzte hozzá –, ha másvalaki ismerteti Illyést, „bizonyára tendenciózus beállításban” ír róla.⁵⁴

A levélíró ugyanakkor beszámolt arról a bensőséges ünnepségről is, amelyen a Koós Ferenc Kör tagjai Gusti professzort felköszöntötték tanári működése negyedszázados jubileumán. Dr. Bakk Elek, a kör elnöke 1937. február 4-én *A rög alattot* adta át Gustinak az *Erdélyi Fialatok* tisztelete jeléül. Az a népfeljesztő munka, amit ő odaadó munkatársaival végez, és amibe a Koós Ferenc Kör bekapcsolódik – fejtette ki válaszbeszédében a professzor –, egyik biztos alapja lehet annak, hogy „e két nép számára a békés együttélés feltételeit megszerez-zék, és megteremtsek a megértés és megbecsülés munkás szellemét.”⁵⁵

Bő esztendő múltán, 1937. május 24-én Jancsó Béla, László Dezső, Tamási Áron, Kacsó Sándor, Szentimrei Jenő búcsúztatta Balázs Ferencet a mészkiői temetőben.⁵⁶ Öt napra rá Féja Géza adta hírül *A rög alatt* magyarországi olvasóinak: *Meghalt egy erdélyi apostol.*⁵⁷ A *Válaszba* írt elemzésében megjósolta: *A rög*

52 Neamțu, Octavian: Drumul spre sate al tineretului maghiar din Ardeal. *Sociologie Românească*, 1936/2, 24–30.

53 Lásd Bakk Péter levele Jancsó Bélának. Buk. 1937. május 8. In *Jancsó Béla levelezése, III. 1935–1940*, Gondozta Cseke Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 299–304.

54 Bakk Péter Béla levele Jancsó Bélának. In *Jancsó Béla levelezése, III. 1935–1940*. Gondozta Cseke Péter. Kolozsvár, 2019, Kriterion Könyvkiadó, 485–490.

55 Xxx: Gusti professzor ünneplése a Koós Ferenc Körben. *Erdélyi Fialatok*, 1937, I. 12.

56 Lásd László Dezső: Balázs Ferenc. Búcsúszavak az Erdélyi Fialatok nevében Mészkiön, 1937. május 24-én. *Erdélyi Fialatok*, 1937, II, 1–2; [Jancsó Béla]: Temetése. *Erdélyi Fialatok*, 1937, 2, 2; Dr. Jancsó Béla: „Jövőnek magját hordozom...” *Erdélyi Fialatok*, 1938, 2, 1; László Dezső: Balázs Ferenc a transzszilvánizmus szolgálatában. *Erdélyi Fialatok*, 1938, 2, 3–4.

57 Féja Géza: Meghalt egy erdélyi apostol. *Magyarország*, Bp., 1937. máj. 29.

alatt tartja fenn nevét minden idők magyarsága számára.⁵⁸ S ehhez maga is hozzájárult: az ő előszavával jelent meg a Mefhosznál 1939-ben a második kiadás.

6. A romániai új magyar nemzedék törzsgárdája szerette volna előmozdítani, hogy az együttműködés igénye mindkét országban az állampolitika rangjára emelkedjék. Kedvező előfeltételei mutatkoztak ennek: 1) a Gusti-csoportosulás éppúgy a politikamentesség híve volt, miként az *Erdélyi Fiatalok*; 2) maga Gusti professzor is érdekelt volt módszerének magyarországi népszerűsítésében.

A lap történész munkatársai azt a vonulatot emelték ki a Magyarországon folyó történetkutatási irányzatok közül, amelyik a magyar-román kapcsolat-történet fejezeteinek tárgyilagos bemutatásával járult hozzá „az illúzióködöktől elfátyolozott kép megtisztításához”. Mester Miklósnak a román nemzeti követelésekről szóló könyvét recenzálva Bíró Sándor azt hangsúlyozta, hogy Mester román forrásmunkák alapján ír – *tárgyilagosan, megértéssel és rokonszenvvel*. „A mai szélsőséges felfogású világban ez a legnehezebb feladatok közé tartozik. Megőrizni a tudomány fenséges hidegvérét és az igazság szeretetét akkor, amikor mindkét részről a legképtelenebb állításokat halljuk a két nép múltját illetően.”⁵⁹ I. Tóth Zoltán pedig ezt a vezérgondolatot emeli ki Tóth András könyvének a bemutatásakor: „Magyarságnak és románságnak egyaránt érdeke, hogy egymást, egymás történelmét, az egymással való kapcsolatok történetét a józan racionalitás szemüvegén keresztül megismerje.”⁶⁰ Ez pedig teljesen egybevágott az *Erdélyi Fiatalok* törzsgárdájának a felfogásával. „A másokkal szembeni egyoldalú elfogultság még nem tartott meg senkit – érvelt László Dezső –, de másfelől a mások értékének az elismerése még nem jelenti saját értékeinknek a megtagadását.”⁶¹

7. Az újjászervezett Bartha Miklós Társaság első ülésén (1937. április 21.) Tamási Áron tartott előadást. *Magyar sorskérdések* című vallomását akár a Márciusi Front⁶² előhangjának is tekinthetjük: „Vallom és hirdetem, s mindig hirdetni fogom, hogy az országhatárok felett van egy szellemi és erkölcsi közösség, amely a világon szétszórta élő magyarokat egybekapcsolja és egy lelki impériumban egyesíti. Ez a felfogás nemcsak megengedi, hanem kötelességemmé is teszi, hogy nyílt és becsületes módon munkálója és ápolója legyek ennek a szellemi közösségnek. [...] A politikai érdekek, melyeken én kívül és felül állok,

58 Féja Géza: Balázs Ferenc. *Válasz*, 1937/7–8, 481–482.

59 B. S. [Bíró Sándor]: Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863–64. évi nagyszabeni országgyűlésen. *Erdélyi Fiatalok*, 1937, I, 10.

60 Tóth Zoltán: Tóth András: Az erdélyi román kérdés a 18. században. *Erdélyi Fiatalok*, 1938/3–4, 25.

61 László Dezső: A kisebbségi magyar ifjúság problémája. *Erdélyi Fiatalok*, 1937, III, 6–9

62 A magyar falukutató népi írók, baloldali egyetemisták és antifasiszta értelmiségiek tömörülése 1937 és 1939 között. A résztvevők elfogadták a nagybirtokrendszer megszüntetésének, az ország demokratikus átalakításának és a dunai népek összefogásának eszméjét és követelését.

néhány hét leforgása alatt nehézségeket támasztottak olyan irányban, hogy az Egyetemi Kör,⁶³ illetőleg a Márciusi Front zászlója alatt előadásokat lehessen tartani. Végeredményben nekem nem a külső beállítás a fontos, hiszen legjobb meggyőződésem szerint a Márciusi Front zászlója éppen olyan, mint a Bartha Miklósé, s a Bartha Miklósé olyan, mint az enyém.”⁶⁴

A *Válasz* 1937-től a Márciusi Front⁶⁵ orgánuma volt, Sárközi György pedig egyik vezetője, aki az Athenaeum Kiadónál elindította a tíz kötetre tervezett *Magyarország felfedezése* sorozatot.⁶⁶ Amit a szociográfus írók sorozatos perbefogása követett – nemzetgyalázás és osztályellenes izgatás címén. Sárközi is többször bíróság elé került.⁶⁷ A büntető törvényszék 1938. április 27-én tartott tárgyalásán azért, mert a *Válasz* 1938. évi márciusi számában megjelent a Márciusi Front újrafogalmazott programja: *Mit kíván a magyar nép?*⁶⁸ A 12. pont szerint „a dunavölgyi népek önrendelkezési jogának érvényesítését, minden nagyhatalmi imperializmusnak a Duna-völgyéből való kirekesztését, idegen hatalmak szálláscsinálóinak a magyar politikai életből való kipusztítását, a magyar nemzetvédelem teljes felkészültségét és olyan belpolitikát, mely önálló magyar külpolitikának ad biztos alapot.”⁶⁹

Mielőtt Tamási 1937. május végén hazatért volna, a kolozsvári szabadelvű *Független Újság* ankétjában is kiérlelődött a „fiatal magyarok találkozójának” eszméje. Tamási tollára vártak ezek a belső igényből fakadó felismerések, hogy történelemformáló hatásúvá lényegüljenek: „magyarságunk gerincévé a dolgozó népet kell tenni: a falut és a munkást. Ebből kell új középosztályt kialakítani, és odanyomni a másiknak a helyére, amely jórészt világnézettel keresi a pénzt.”⁷⁰ A perbe fogott Féja továbbra is azért küzdött, hogy a Márciusi Front szellemében fogant korszakos felismerések kihatással legyenek a kelet-közép-európai népek életére s kultúrájára. Már a *Viharsarok* erdélyi visszhangja előtt

63 A debreceni Egyetemi Kör diákjai 1937. március 15-én 12 pontba foglalták programjukat. Demokratikus átalakítást, sajtószabadságot, szervezkedési szabadságot, a dunai népek önrendelkezésén alapuló revíziót, a nagybirtok kisajátítását, a monopoltöke korlátozását követelték, felhívták a figyelmet a zsidóság igazságtalan megbélyegzésére, s a német terjeszkedés veszélyeire. 1937. március 15-én a Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőjén állva Féja Géza olvasta fel a Márciusi Front programját.

64 Tamási Áron: Magyar sorskérdések. Egy erdélyi író gondolatai. *Válasz*, 1937/5, 296–275.

65 A magyar falukutató népi írók, baloldali egyetemisták és antifasiszta értelmiségiek tömörülése 1937 és 1939 között. A résztvevők elfogadták a nagybirtokrendszer megszüntetésének, az ország demokratikus átalakításának és a dunai népek összefogásának eszméjét és követelését.

66 A tervezett sorozat szerzői: Féja Géza, Erdei Ferenc, Szabó Zoltán, Ortutay Gyula, Erdős Jenő, Boldizsár Iván, Illyés Gyula, Kovács Imre, Kodolányi János, Németh László.

67 Lásd Sárközi Mátyás: Magyarország felfedezése. In *Mi erősebb...*, 104–107.

68 Mit kíván a magyar nemzet? *Válasz*, 1938/3, 121–127.

69 Uo.

70 Tamási Áron: Mind magyarok vagyunk! *Független Újság*, 1937. május 29. Újraközölve *Virrasztás* (288–291), *Tiszta beszéd* (326–328) és *Jégtörő gondolatok*, II. kötet (52–55).

a helyszínen tájékozódott az ifjúsági parlament előkészületeiről. Balogh Edgár kíséretében Kolozsváron felkereste mind az *Erdélyi Fiatalok*, mind a *Hitel* embe-
reit;⁷¹ 1937 májusában olvashatta, hogy a katolikus és unitárius főiskolások kö-
rében a *Viharsarok* is hozzájárult az erdélyi szellemi parlament gondolatának
erősítéséhez.⁷²

8. A költő és műfordító Costa Carei (1909–1970) a Nagykároly melletti – egy-
kor magyar többségű – Szaniszló községben született. Anyanyelvi szinten be-
szélt magyarul, kiválóan ismerte a magyar kultúrát. Petőfitől, Adytól, József
Attilától, Kosztolányitól, Babitstól kezdve a magyar líra számos fontos versét
ültette át románra. Irodalomtörténeti áttekintésében érinti Coşbuc, Slavici, Ion
Vinea, Rebreanu, Arghezi munkásságát is, de leginkább az akkoriban feltűnt
fiatal írónemzedékre összpontosít: Eugen Jebeleanura, Zaharia Stancura, George
Lesneara, a „költői filozófiát” művelő Emil Cioranra. Mircea Eliade tehetsége és
termékenységéről így nyilatkozott: „Ha franciául írta volna meg műveit, már
régen világhírű író lenne, így csak tehetséges fiatal román író, akire csupán
a hazájabeliek büszkék.” Hogy mennyire reális irodalmi helyzetképet nyújtott,
mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Cioran ma francia írónak számít, és
világszerte az egyik legnagyobb szkeptikus filozófusnak tekintik. „Közös sorsa
ez Kelet-Közép-Európa íróinak – ezzel zárja fejtegetéseit Costa Carei –, s annál
nagyobb érdek, hogy a kis nyelvszigetek legalább egymást kíséreljék meg
megérteni.”⁷³

Szabó Zoltán a kulturális közeledés első lépésének az erdélyi román balladák
lefordítását és izléses kiadását tartotta, a másodiknak pedig a Kádár Imre tol-
mácsolásában megjelent öt román színdarab megjelentetését – Demian Tassy
neves román grafikus címrájzával. A *Válaszban* Makkai László keltett érdek-
lődést a kötet iránt, aki a magyar (*Bánk bán, Az ember tragédiája*) és a román
irodalom kontextusába helyezi a lefordított műveket. Caragiale az egyetlen, aki
„tudatos munkássággal akart a semmiből mindent teremteni...” – ezzel a ki-
emeléssel kezdi *Az elveszett levél* bemutatását. Kádár legsikeresebb fordításának
Octavian Gogától a *Manole mestert* tartja, ami bizonyára összefügg azzal, hogy
a román irodalom nagy jelképe egyértelműen utal a magyar népballada Kőmű-
ves Kelemenjére. A nép és a szellem sorsára vonatkozólag olyanféle következ-
tetéseket sugallnak, mint a spanyoloknak a *Don Quijote*.

Victor Eftimiu, Ion Minulescu és Ion Marin Sadoveanu jellemzése után így
fejezi be írását Makkai: „Kívánatos lenne, hogy magyarországi visszhangok is
keletkezzenek, s így ennek a mindenképpen dicsérendő vállalkozásnak folyta-
tása támadjon, hogy a szomszédaink ismerete ne csak néhány szakember
bogara maradjon továbbra is.”

71 Jancsó Béla levele László Dezsőnek. Kolozsvár, 1937. május 19.

72 Lásd Diákok a tavaszi parlament gondolatáért. *Független Újság*, 1937. május 8.

73 Costa Carei: A román fiatal nemzedék. *Válasz*, 1935/5–6, 379–382.

Pár hónap múlva Szabó Zoltán az *Erdélyi Helikon* román lapszemle rovatában felfedezi, hogy a *Țara noastră* (Hazánk) című bukaresti napilap 1935. március 10-én megjelent számában egy fiatal költő ezt írja: „Az Erdélyben való hosszabb tartózkodás és a kisebbségi művészekkel és értelmiségi emberekkel való közvetett, de elég szoros kapcsolatok szerencsés véletlene megtanított arra, hogy megismerjük és megértsük őket. Gyakran meghökkent az a szenvedély, amelylyel az *Erdélyi Helikon*nál levő barátaink irodalmunkat vizsgálják, az a szenvedély, mely a román íróemberek többségénél hiányzik.”⁷⁴ A fiatal költő neve: Eugen Jebeleanu, Petőfi és Ady fordítója. Magyar barátai Jenőnek szólították. „A fordítások – idézi Jebeleanut – bámulatra méltó kivitelben jelentek meg. Gyönyörűség a szemnek! Az átültetés Kádár Imrének, a jelentős erdélyi költőnek köszönhető, míg az egész kivitel és rendezés Bánffy Miklós grófnak, aki az erdélyi magyar írók *Erdélyi Helikon* nevű csodálatra érdemes társaságának vezetője, évek óta arra törekszik, hogy minél tisztább és tárgyilagosabb módon mutasson be bennünket a magyar olvasóknak.”⁷⁵

9. A *Nyugat* második nemzedékének jelentős képviselőjeként tartjuk számon Sárközi Györgyöt. Osvát felfedezettje volt, akárcsak Németh László, Illyés Gyula vagy Jancsó Béla. Pályája kezdetétől az irodalmi élet középpontjában élt, hiszen 1919-től 1938-ig az Athenaeum Nyomda működését irányította.

Hogy miként? Két példa kiemelése is sokatmondó lehet.

a) Tamási Áron kiugró tehetségére már 1929-ben felfigyelt, és az Athenaeumnál nemcsak hogy kiadja *Hajnali madár* című novelláskötetét, de a *Nyugat*ban nyomban beajánlja erdélyi nemzedéktársa írásművészetét: „Ha Tamási Áron írásainak rokonságát keressük, azokhoz a népmesékhez érünk, amelyeket a valóság határait messze kitoló primitív képzelet, a természetet a maga totalitásában átérző és átlelkesítő ősi szemlélet, a naiv lélek ösztönösen kifakadó érzései, vágyai és hangulatai szültek. Ázsiából jöttek-e ezek a mesék, s Ázsiából jött-e Tamási Áron, vagy mindenütt megtermettek az ősnépek paradicsomi fantáziájában, s megkésett lakosa-e Tamási Áron e paradicsomoknak – mind egy. Novelláinak magától értetődő, szinte magától lett volna önkéntelenül azt az érzést kelti, hogy »mesefa« virágzik, s egy Kolozsvárt éledgélő, Amerikát járt, nadrágos s kereskedelmi iskolában érettségizett székely fiú képében találkozunk avval a mindig misztikus ködbe burkolt valakivel, aki a mesét költi s eresztí világgá.”⁷⁶ Eszerint Sárközy révén vált ismeretessé Tamási Áron *Nyugat* hasábjain – abban az 1930-as esztendőben, amikor még csak Bartalis Jánosról, Makkai Sándorról, Nyirő Józsefről és Szentimrei Jenőről adott hírt.

b) „Nekünk nem adatott meg, hogy boldog, ifjonti lazaságban éljünk »európai« esztendőket Párizs, London térein, holland városkákban, svájci hotelekben – írta Ortutay Gyula a *Válasz* 1936-os évfolyamában. – Ha utaztunk,

74 Szabó Zoltán: Erdély. *Válasz*, 1935/9, 536–540.

75 Uo.

76 Sárközi György: *Hajnali madár*. Tamási Áron novella. Athenaeum, *Nyugat*, 1930, 3.

képeskönyveket lapozgattunk, hogy az angol gótikát, a forró spanyolfalakat, prágai utcákat megismerjük, a »szkeptikus utazót«, Huxleyt követtük, s számtalan útirajzot bújtok – nemcsak az etnológus, hanem az ember érdeklődésével. Nekünk ez jutott eddig Európából és a világból; nem élelmes okosság és emberségünk szűkössége, életünk szűkössége okozta ezt. De a korlátok, melyek elzárták előlünk Európát, megmutatták helyette népünket, megmutatták Magyarország igazi arcát. E megismerés, e magyarság nem feledtetheti velünk Európát, humanitásunkat, inkább mindig is eszünkbe idézi azt.”⁷⁷ Ortutay írása *Magyarország felfedezése* címmel jelent meg. A következő esztendőben az Athenaeum-szerkesztő Sárközi könyvsorozattá lépteti elő Ortutay felismerését.

*

A *Nyugat* és a *Válasz* szerzői részben azonosak voltak, de a *Nyugat*-ból kimaradó írók – Sárközi György szociális érzékenysége okán – helyet kaptak a *Válasz*-ban. Elsősorban a népi írók és a szociográfiai irodalom fórumaként tartjuk számon a folyóiratot, de a népiektől oly távol álló alkotók is publikálhattak a lapban, mint például Hamvas Béla vagy Szentkuthy Miklós.

Sárközi Mátyás emlékezete ezt így őrizte meg: „Anyám szerdánként vacsorára látta vendégül a *Válasz* munkatársait. Egyik szerdán a népieket, így Sinka Istvánt és a csizmás Veres Pétert székelykáposztára és vargabélesre, a másikon az urbánusokat: Cs. Szabót meg Szentkuthyt franciás különlegességekre.”⁷⁸

77 Ortutay Gyula: Magyarország felfedezése. *Válasz*, 1936, 70–51.

78 Sárközi Mátyás: Az első *Válasz*: egy elpusztított lap emlékére. *VálaszOnline*, 2018. 12. 25.